

Artikel

De verbroken relatie en begunstiging krachtens levensverzekering van de ex-partner

Mr. F.M.H. Hoens

1 Inleiding

Het belang van een juiste redactie en uitleg van uiterste wilsbeschikkingen in het algemeen en die ten behoeve van een ex-partner in het bijzonder heeft menig pen in beweging gebracht.¹ Verwant aan de bevoordeling door middel van een making in een uiterste wilsbeschikking is de begunstiging in een overeenkomst van levensverzekering.² Dit geldt temeer als de betreffende polis uitkeert bij het overlijden van de verzekerde/verzekeringnemer. Toch kunnen deze laatste verkrijgingen zich in minder aandacht verheugen.³ In deze bijdrage wordt ingegaan op de vraag of gelijklopende makingen in uiterste wilsbeschikkingen en begunstiging bij levensverzekering tot eenzelfde (verrijking)resultaat leiden. Dit wordt bekeken aan de hand van een tweetal op de bevoordeling van een echtgenoot of partner afgestemde begunstigingsredacties. Tot slot voert een uitspraak van Hof Den Bosch tot een beschouwing over de (on)mogelijkheden tot uitleg van het partnerbegrip in polisvoorwaarden en de vraag welke methode bij de uitleg van een begunstigingsclausule

in een polis van levensverzekering gehanteerd zou moeten worden.

2 Begunstiging van de uitsluitend in hoedanigheid aangeduide partner/echtgenoot

95

2.1 Hoedanigheid

Van een uitsluitend in hoedanigheid aangewezen begunstigde is sprake als de te bevoordelen persoon wordt aangewezen met termen als 'echtgenoot' of 'partner'. De naam van de partner of echtgenoot ontbreekt. Uiteraard zijn er, naast echtgenoot en partner, ook andere varianten waarmee de begunstigde in hoedanigheid wordt aangewezen, denk aan begrippen als 'kinderen' of 'erfgenamen'. Hoewel deze laatste categorieën ook interessant zijn, beperk ik mij in deze bijdrage tot de begunstiging van de partner/echtgenoot.⁴

2.2 De begunstiging in hoedanigheid van een ongehuwde partner

In de regel zal de te bevoordelen ongehuwde partner niet enkel en alleen met die hoedanigheid in de polis van

1. Zie onder meer B.M.E.M. Schols, Wie zal mijn 'echtgenote' zijn?, Notaris 1996, nr. 1335, p. 3-6, W.M. Kleyn, Uitleg testamentaire erfstelling van aanstaande echtgenoot en diens kinderen, JBN 2003/11, nr. 52, W. Breemhaar, De verbroken relatie in het testamentaire erfrecht, TE 2006/5, p. 78-81 en W. Breemhaar, De verbroken relatie in het testamentaire erfrecht. Een vervolg, TE 2008/6, p. 88-93.
2. De levensverzekering is een species van het genus sommenverzekering. In deze bijdrage wordt uitsluitend de term levensverzekering gehanteerd. Uitgebreid over dit onderscheid: P. Clausing & J.H. Wansink, Asser-Clausing-Wansink, Asserserie deel 5-VI, Bijzondere overeenkomsten, De verzekeringsovereenkomst, Deventer: Kluwer 2007, nr. 34-39.
3. Bijv. W.M.A. Kalkman, Uitkering uit levensverzekering viel in nalatenschap vanwege blanco-begunstiging, JBN 2008/1, nr. 3, A.E. Koning, Van verzekeringsrecht naar erfrecht, en vice versa, TE 2005/6, p. 94-96 en A.E. Koning, Het is uit het leven gegrepen, TE 2006/3, p. 46-47.

4. Zie over andere aanduidingen in hoedanigheid bijv.: Heldere verzekeringstaal, maar erfrechtelijk Bargoens?! De begunstiging van 'de erfgenamen' in een polis van levensverzekering, EstateTip Review, nr. 2006-33, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, Heldere verzekeringstaal, maar erfrechtelijk Bargoens?! (II) De begunstiging van 'de kinderen' in een polis van levensverzekering, EstateTip Review, nr. 2006-34, Den Haag: Boom Juridische uitgevers en Heldere verzekeringstaal, maar erfrechtelijk Bargoens?! (IV) Waakzaamheid ook bij begunstiging van de 'kinderen' in een polis van levensverzekering, EstateTip Review, nr. 2008-18, Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

levensverzekering worden aangeduid. Dit omdat noch titel 17 van Boek 7 BW, noch de meeste verzekeringsvoorwaarden⁵ het begrip '(on)gehuwde partner' definiëren. Daarmee is het achterhalen van de juiste begunstigde persoon ingewikkeld. Voor zover het de polisvoorwaarden betreft, wordt het ontbreken van een definitie volgens Kalkman⁶ (mede) ingegeven door de omstandigheid dat het begrip partner 'nogal tijdgevoelig is en derhalve aan verandering onderhevig' en dus voor de verzekeraar ongewenste uitvoeringsproblemen op de loer liggen. In de regel zal de verzekeraar er dan ook de voorkeur aan geven dat als de ongehuwde partner bevoordeeld moet worden, deze met naam⁷ op de polis moet worden vermeld.

2.3 De begunstiging in hoedanigheid van een echtgenoot

2.3.1 Algemeen

Hoe anders is dit bij de gehuwde verzekeringnemer. Menig polis bevat de begunstiging van de 'echtgenoot' sec.⁸ Toch is ook dit begrip niet vrij van onduidelijkheid. Voor de hand ligt de vraag welke echtgenoot de verzekeringnemer op het oog heeft. Diegene met wie hij ten tijde van het sluiten van de verzekeringsovereenkomst gehuwd was, of – mits niet één en dezelfde persoon – de echtgenoot ten tijde van het overlijden en opeisbaar worden van de verzekeringsuitkering? Zonder nadere concretisering valt voor beide opvattingen wel wat te zeggen. Een voor deze problematiek geschreven uitlegregel treffen we aan in artikel 7:967 lid 2 BW eerste volzin:

'Is de begunstigde in hoedanigheid aangeduid, dan wordt de aanwijzing vermoed te zijn gedaan ten behoeve van hem die deze hoedanigheid bezit ten tijde dat de aanwijzing volgens artikel 968, onder b tot en met d, onherroepelijk wordt.'

Onherroepelijk wordt een aanwijzing door het overlijden van de verzekerde.⁹ Het artikel geeft aan wie de verzekeringnemer waarschijnlijk bedoeld heeft als in de polis als begunstigde 'mijn echtgenoot' vermeld staat.¹⁰ Voor de hand ligt dat bedoeld is de echtgenoot ten tijde van het overlijden van de verzekeringnemer en niet degene ten tijde van het aangaan van de overeenkomst.¹¹ Dankzij de wettelijke uitlegregel loopt de persoon van de in de polis begunstigde als het ware mee met het huwelijksritme¹²

van de verzekeringnemer: een nieuwe (huwelijks)partner, een nieuwe begunstigde.¹³

2.3.2 Aandachtspunten

Wellicht komt de gedachte op dat omdat het huwelijksritme gevolgd wordt, de begunstiging van de 'echtgenoot' sec in geval van een echtscheiding geen aandacht meer behoeft. Hoewel als basisidee juist, gaat dit naar mijn mening niet altijd op.

Polisvoorwaarden

Zo kunnen de polisvoorwaarden een definitie bevatten van het begrip 'echtgenoot' die de wettelijke uitlegregel doorkruist. Wordt in de voorwaarden de 'echtgenoot' gedefinieerd als 'de echtgenoot ten tijde van het sluiten van de overeenkomst', dan prevaleert dit laatste.

Het is logisch dat de in artikel 7:967 lid 2 BW gebruikte woorden 'vermoed te zijn' aangeven dat we te maken hebben met een rechtsvermoeden. En wel een wettelijk vermoeden dat moet wijken voor een andere bedoeling.¹⁴ Deze bedoeling kan blijken uit een uitdrukkelijk andersluidend beding, denk aan het juist wél en met zoveel woorden begunstigen van de ex-echtgenoot. Ook uit de concrete omstandigheden van het geval kan eventueel anders worden afgeleid. Niets staat aan de ex-echtgenoot in de weg om na het overlijden van de verzekeringnemer te beweren recht te hebben op de uitkering. Uiteraard moet deze dan wel de van het wettelijk vermoeden afwijkende bedoeling aantonen.

Aanvaarding tijdens de looptijd

Ook een tijdens de looptijd aanvaarde begunstiging in combinatie met het zojuist genoemde prevaleren van afwijkende afspraken/polisvoorwaarden vraagt aandacht. Aanvaarding tijdens de looptijd van de polis kan met toestemming van de verzekeringnemer. De in beginsel herroepelijke begunstiging verandert in een onherroepelijke.¹⁵ Hierdoor verandert de positie van de verzekeringnemer. Als hij zijn uit de overeenkomst voortvloeiende rechten¹⁶ wenst uit te oefenen, is schriftelijke toestemming van de begunstigde vereist.¹⁷ Dit geldt eveneens voor wijziging van een door de eerste echtgenoot aanvaarde begunstiging in een ten behoeve van de nieuwe echtgenoot. Hoewel eerder uitzondering dan regel wordt aanvaarding tijdens de looptijd wel ingezet in verband met te maken vermogensrechtelijke afspraken rond een echtscheiding.¹⁸ Door te aanvaarden verkrijgt de eerste (toekomstige ex-)echtgenoot zekerheid dat de begunstiging niet meer buiten hem/haar om aangepast kan wor-

5. Zie <polisvoorwaardenonline.nl>.

6. Aldus W.M.A. Kalkman, *De overeenkomst van levensverzekering*, Deventer: Kluwer 2007, nr. 5.14.

7. Zie hierna par. 3 van deze bijdrage.

8. Kalkman 2007, nr. 5.13.

9. Tenminste als daarmee het risico is geëindigd. Ook aanvaarding van de begunstiging door de derde-begunstigde, het opeisbaar worden van de uitkering en andere in de overeenkomst opgenomen gronden kunnen leiden tot onherroepelijkheid, art. 7:968 sub a tot en met d BW.

10. Of partner dan wel een andere aanduiding in hoedanigheid.

11. Ervan uitgaand dat de echtgenoot-verzekeringnemer tevens de verzekerde is.

12. Of samenlevingsritme ingeval deze partner in hoedanigheid sec is aangeduid.

13. Los van genoemd 'automatisme' verdient het ter voorkoming van misverstanden in de regel de voorkeur klare wijn te schenken en de levensverzekeringsrechtelijke variant van F. Schols 'man en paard noemen' te hanteren (F.W.J.M. Schols, *Handboek Erfrecht*, Publicaties vanwege het Centrum voor Notarieel Recht (deel 2), Deventer: Kluwer 2006, nr. VII. 4.8).

14. Parl. Gesch. Verzekering, Deventer: Kluwer 2007, p. 233.

15. Als bedoeld in art. 7:968 onder a jo. 7:969 tweede zin BW.

16. Waaronder het aanwijzen van een andere begunstigde, art. 7:966 lid 1 onder a BW.

17. Art. 7:972 lid 1 onder a BW.

18. Parl. Gesch. Verzekering, Deventer: Kluwer 2007, p. 233.

den. Vaststaat dat de bij het overlijden van de verzekerde ex-echtgenoot vrijkomende uitkering aan hem/haar toekomt. Aldus wordt getracht te voorkomen dat de begunstigde ex-echtgenoot van de verzekeringnemer/verzekerde in financiële problemen komt door het overlijden van deze laatste.

Bedoelde zekerheid kan worden verkregen als de aanvaardende echtgenoot in de polis met zijn of haar naam wordt aangeduid.¹⁹ Of een en ander ook opgaat bij een aanduiding in 'hoedanigheid sec' staat niet vast. Relevant in dezen is artikel 7:967 lid 3 BW:

'In afwijking van het in lid 2 bepaalde strekt de begunstiging steeds ten behoeve van de begunstigde wiens aanwijzing door aanvaarding onherroepelijk is geworden, terwijl hij de in de aanwijzing aangeduide hoedanigheid bezat.'

Deze tekst lijkt alleen maar een onderbouwing van voorschreven constructie te (kunnen) zijn. Zo ook Rijkels en Kalkman.²⁰ Beiden gaan ervan uit dat als een in hoedanigheid (echtgenoot) aangewezen begunstigde die de aanwijzing tijdens de looptijd aanvaard heeft, naderhand deze hoedanigheid verliest (echtscheiding), dit verlies *niet* tot gevolg heeft dat de begunstiging en daarmee het recht op de uitkering verloren gaat.²¹ Zij wijzen er echter wel op dat de polisvoorwaarden roet in het eten kunnen gooien. Bijvoorbeeld voorwaarden die de echtgenoot definiëren als de 'echtgenoot ten tijde van het overlijden van de verzekerde'. Omdat artikel 7:967 lid 3 BW van regeland recht is, is volgens Rijkels en Kalkman denkbaar dat een dergelijke definitie in de polisvoorwaarden voorrang heeft boven de wettelijke regel. Verlies van de hoedanigheid (echtgenoot) zou dan *mel* verlies van de aanspraak op de verzekeringsuitkering tot gevolg hebben. Dat de begunstiging met toestemming aanvaard is, maakt daarvoor niets uit. Hetzelfde geldt voor het gegeven dat de begunstigde de vereiste hoedanigheid bezat ten tijde van de aanvaarding.

Een en ander speelt uiteraard niet indien de polisvoorwaarden een definitie bevatten die aansluit bij het derde lid van artikel 7:967 BW. Als de echtgenoot omschreven wordt als 'de echtgenoot van de verzekeringnemer ten tijde van het overlijden van de verzekerde, tenzij de begunstiging met toestemming van de verzekeringnemer is aanvaard', blijft de begunstiging ondanks hoedanigheidverlies in stand. Kalkman meldt hierover:²²

'Overigens is deze bepaling slechts van regeland recht, hetgeen impliceert dat verzekeraars hun verzekeringsvoorwaarden moeten willen aanpassen om het in

art. 7:967 lid 3 BW beoogde resultaat te bewerkstelligen.'

Een snelle scan via <polisvoorwaardenonline.nl> lijkt erop te wijzen dat die aanpassing na het van kracht worden van titel 17 van Boek 7 BW (nog) niet op grote schaal heeft plaatsgevonden.

Overigens kan ook anders worden gedacht over de door Kalkman en Rijkels voorgestane gevolgen van de definitie van het begrip 'echtgenoot' in polisvoorwaarden. Mij dunkt dat verdedigd kan worden dat zodra de verzekeringnemer in het zicht en/of in het kader van de echtscheiding aan zijn toekomstige ex-echtgenoot toestemming geeft tot aanvaarding van de begunstiging, niet langer sprake is van een aanwijzing in de hoedanigheid 'echtgenoot', maar 'toekomstig ex-echtgenoot'.²³ Tevens kan worden betoogd dat door het verlenen van toestemming de begunstiging wijzigt van een in 'hoedanigheid' naar een 'in naam'.²⁴

Scheiding van tafel en bed

Een ander aspect in het kader van de verbroken relatie en de in hoedanigheid aangeduide begunstigde echtgenoot betreft de scheiding van tafel en bed. In titel 17 van Boek 7 BW ontbreekt een artikel met een gelijke strekking als de artikelen 4:10 en 4:52 BW. Dit betekent dat na een scheiding van tafel en bed de 'echtgenoot' nog steeds de begunstigde is. Uiteraard kunnen de polisvoorwaarden een aanvulling c.q. wijziging inhouden.²⁵ Maar vooralsnog gaan als hoofdregel de erfrechtelijke en de levensverzekeringsrechtelijke gevolgen van een scheiding van tafel en bed niet gelijk op. De benoeming tot erfgenaam van de 'echtgenoot' en de aanwijzing als begunstigde van de 'echtgenoot' in een polis van levensverzekering kunnen dus na een scheiding van tafel en bed in verkrijgingen door verschillende personen resulteren, met alle ongewenste gevolgen van dien.

2.4 De begunstiging in hoedanigheid van een geregistreerd partner

Ter afronding van de bespreking van de bevoordeling in hoedanigheid wil ik kort aandacht schenken aan de geregistreerd partner. Het lijkt geen twijfel dat de begunstiging van de 'geregistreerd partner' een bevoordeling in hoedanigheid is waarop de leden 2 en 3 van artikel 7:967 BW van toepassing zijn. Interessant is de vraag hoe om te gaan met polissen die het begrip geregistreerd partner niet kennen. Mogen we in die situatie onder het begrip echtgenoot mede de geregistreerd partner begrijpen? Voor levensverzekeringsovereenkomsten daterend van vóór 1 januari 1998 is dit inderdaad het geval. Dit geldt niet

19. Maar denkbaar is dat polisvoorwaarden dit anders regelen, zie hierna par. 3 van deze bijdrage.

20. J.J. Rijkels, Nieuw verzekeringsrecht praktisch belicht, Recht en Praktijk, Deventer: Kluwer 2005, nr. 21.3.3 en Kalkman 2007, nr. 5.13.

21. Minder stellig Clausing & Wansink 2007, nr. 532. Net als Rijkels en Wansink ook F.H.J. Mijnsen, Verzekering, Monografieën BW B88, Deventer: Kluwer 2007, nr. 34.6.

22. Een opvatting die door Rijkels gedeeld wordt, zie verwijzing noot 21.

23. De hoedanigheid ex-echtgenoot bezit men voor het leven, zodat 'kwijtraken' en daaruit volgend verlies van begunstiging niet aan de orde is.

24. Hierna onder par. 3 over de gevolgen van aanduiding begunstigde met naam.

25. Scheiding van tafel en bed lijkt een onbekend fenomeen in polisvoorwaarden: Heldere verzekeringstaal, maar erfrechtelijk Bargoens?! (III) Oppassen bij scheiding van tafel en bed bij begunstiging van de 'echtgenoot' in een polis van levensverzekering, EstateTip Review, nr. 2008-14, Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

voor overeenkomsten van na die datum.²⁶ Deze recentere overeenkomsten moeten in beginsel een specifieke bepaling bevatten die echtgenoot en geregistreerd partner gelijkstelt. Indien een dergelijke bepaling ontbreekt, ziet Clausing toch nog mogelijkheden tot gelijkstelling:²⁷

‘Denkbaar is ons inziens overigens dat een begunstiging die ten behoeve van de echtgenoot luidt, op grond van de omstandigheden van het geval en mede gelet op de art. 1:80b en 4:8 BW kan worden uitgelegd als een begunstiging ten behoeve van de geregistreerde partner.’

Een visie waar ik mij bij aansluit.

3 De met naam en hoedanigheid aangeduide bevoordeelde

3.1 Algemeen

Anders dan de hiervoor in paragraaf 2 besproken begunstiging wordt nu in de polis naast de hoedanigheid ‘partner/echtgenoot’ ook de naam van die begunstigde genoemd. Deze situatie wordt bestreken door artikel 7:967 lid 2 BW tweede volzin:

‘Indien de begunstigde zowel bij naam als in hoedanigheid is aangeduid, wordt de aanwijzing vermoed te zijn gedaan ten behoeve van de bij naam aangewezen begunstigde.’

Doorslaggevend is de naam en niet de hoedanigheid (partner/echtgenoot).

De verwantschap met de enkel en alleen in hoedanigheid aangeduide begunstigde is groot. Veel van hetgeen hiervoor in paragraaf 2 als aandachtspunten is gemeld, speelt eveneens – in beginsel – bij deze begunstigingsredactie. Ook nu is slechts sprake van een rechtsvermoeden en kunnen polisvoorwaarden andere definities en/of regelingen bevatten.

3.2 Geen verzekeringsrechtelijk artikel 4:52 BW

Daarnaast speelt nog een ander punt, tenminste voor zover het de hoedanigheid ‘echtgenoot’ betreft. Als de begunstiging in de polis ‘mijn echtgenote Marie’ aanwijst, heeft Marie in principe ook ná echtscheiding recht op de uitkering. De naam en niet de hoedanigheid is nu eenmaal maatgevend in het verzekeringsrecht. De erfrechtelijk geschoolde lezer zal meteen het grote verschil met artikel 4:52 BW opvallen. In het erfrecht vervallen na een scheiding als hoofdregel de beschikkingen ten behoeve van ‘de echtgenoot’, ongeacht of deze nu met of zonder naam of

aanduiding echtgenoot is bedacht in de uiterste wilsbeschikking.²⁸ Zo niet in het verzekeringsrecht, al kan anderszins gecontracteerd zijn (polisvoorwaarden). Uitgaand van de hoofdregel blijkt wederom dat verzekeringsrecht en erfrecht eenzelfde formulering verschillend behandelen. Indien de term ‘mijn echtgenoot Marie’ zowel in een erfstelling als in een polis ter aanduiding van de begunstigde is opgenomen, zal Marie na een echtscheiding gevolgd door het overlijden van de testerende ex-echtgenoot-verzekeringnemer in beginsel niet als erfgenaam, maar wel als verkrijgster uit hoofde van de verzekerde uitkering optreden. Dit zal (doorgaans) dienen te worden vermeden.²⁹

4 Begunstiging in een polis en de verbroken partnerrelatie volgens Hof Den Bosch

4.1 Algemeen

Hoe de begunstiging in een polis van levensverzekering van een met naam aangeduide ongehuwde partner na verbreking van de relatie kan uitpakken, blijkt uit een op 15 juli 2008 gewezen arrest van Hof Den Bosch.³⁰

4.2 De casus

In deze, op 23 december 2008 gepubliceerde, uitspraak was de casus als volgt. De samenwonende M en V kopen tezamen een woning aan. In verband met de hypothecaire financiering wordt tevens een levensverzekering afgesloten. Daarbij was kennelijk sprake van één polis. M en V waren niet alleen beiden verzekeringnemer, maar ook verzekerde. Blijkens het arrest stonden als begunstigden in de polis:

1. Verzekeringnemer(s);
2. Echtgeno(o)t(e) van verzekeringnemer;
3. Kinderen van verzekeringnemer;
4. Erfgenamen van verzekeringnemer.’

Mij lijkt dat nu in de polis de ‘verzekeringnemer’ als eerste begunstigde was aangewezen, hiermee waarschijnlijk de partner bedoeld zal zijn, en omdat M en V verzekeringnemer waren en dus beiden met naam op de polis zullen hebben gestaan, hebben we dan, lijkt mij, met een begunstiging in naam te maken (zoals hiervoor onder par. 3 besproken). M en V hadden hun rechten voortvloeiend uit de verzekering verpand aan de bank. Tevens hadden zij een partnerverklaring/betalingsopdracht afgegeven, zodat de voormelde begunstiging van kracht bleef en niet de bank – in hoedanigheid van pandhouder – als eerste begunstigde werd aangewezen. Na het einde van de samenwoning, maar vóór de uiteindelijke verkoop van de woning, overlijdt M. De begunstigingsredactie van de polis was tussentijds niet gewijzigd. Hetzelfde gold voor

26. Zie art. V Wijzigingswet Boek 1 BW en Rv (opneming van bepalingen voor het geregistreerd partnerschap).

27. Clausing & Wansink 2007, nr. 531.

28. Zie over art. 4:52 BW onder meer Schols 2006, nr. VII.4.5.

29. Zo ook Kalkman 2007, nr. 5.13.

30. Hof Den Bosch 15 juli 2008, Notafax 2008, 335, LJN BD7518.

de verpanding en de partnerverklaring/betalingsopdracht. Op grond van de verstrekte betalingsopdracht heeft de verzekeringsmaatschappij de vrijkomende uitkering uitbetaald aan de bank. Deze heeft het bedrag in mindering gebracht op de hypothecaire schuld. Vervolgens gaat V samen met de erfgenamen van M over tot verkoop en levering van de woning. Tussen de erven en V ontstaat een verschil van mening: wie is de begunstigde uit hoofde van de verzekering?³¹ Kortom, bleef ook na verbreking van de samenwoning de aanwijzing van V als begunstigde in stand?³²

4.3 Eerste aanleg

Rechtbank Roermond³³ heeft in eerste aanleg geoordeeld dat V als eerste en enige begunstigde heeft te gelden. De uitkering komt haar toe. De erfgenamen van M gaan tegen dit oordeel in beroep bij Hof Den Bosch.

4.4 Hof Den Bosch

De eerste grief van de erven houdt, verkort weergegeven, in dat niet V maar de bank de eerste begunstigde is, omdat de uitkering uitsluitend tot doel had te worden aangewend voor de aflossing van de hypotheekschuld. Het hof wijst dit betoog af. Het doel waarvoor de verzekering is aangegaan, is niet bepalend voor het antwoord op de vraag wie de begunstigde is. Daarenboven was de stelling niet geconcretiseerd.

De tweede grief richt zich tegen de afwijzing door de rechtbank van de opvatting van de erven dat de aanwijzing van V als begunstigde vernietigd moet worden, omdat M gedwaald zou hebben omtrent de reikwijdte van de begunstiging. De erven meenden dat M ervan uit was gegaan dat de begunstiging bij verbreking van de relatie zou vervallen. Over deze tweede grief oordeelt het hof als volgt:

'4.10. Dit oordeel van de rechtbank [het beroep op dwaling treft geen doel; FH] is juist. Grief II faalt. Het hof licht dit oordeel als volgt toe.

4.10.1. Het hof zal er veronderstellenderwijs van uitgaan dat [persoon 1] bij het aanwijzen van [geïntimeerde] als eerste begunstigde voor de uitkering bij zijn overlijden ervan is uitgegaan dat die aanwijzing slechts gold, indien zij beiden op het tijdstip van dat overlijden (nog) een affectieve relatie hadden en samenwoonden

en niet gold indien die relatie en samenwoning op dat tijdstip was geëindigd. De omstandigheid dat [persoon 1] daarvan is uitgegaan en daarom heeft gedwaald omtrent het toepassingsbereik van de aanwijzing van [geïntimeerde] als begunstigde, levert geen grond op voor vernietiging van de aanwijzing van [geïntimeerde] als begunstigde, aangezien [appellant] niet heeft gesteld en bovendien feitelijk niet heeft onderbouwd dat is voldaan aan de in art. 6:228, lid 1, sub a, b, of c BW vermelde vereisten voor dwaling. Nu de aanwijzing van [geïntimeerde] als eerste begunstigde ingeval van overlijden van [persoon 1] in de polis niet afhankelijk is gesteld van het al dan niet bestaan van een affectieve en samenwoningsrelatie tussen hen beiden op het tijdstip van overlijden, komt de verzekeringsuitkering aan [geïntimeerde] toe.

4.10.2. [appellant] heeft zich voorts beroepen op het feit dat op het notariskantoor van mr. Verlinden nog vóór de levering nadrukkelijk tussen partijen is besproken dat bij beëindiging van de affectieve relatie de woning zou worden verkocht en de verkoopopbrengst gelijkelijk tussen partijen zou worden verdeeld. [appellant] biedt daarvan bewijs aan.

Het hof is van oordeel dat deze stelling niet kan dienen ter ondersteuning van het gedane beroep op dwaling, aangezien de stelling geen betrekking heeft op de vraag wat bij beëindiging van de affectieve relatie heeft te gelden met betrekking tot (het recht op) de uitkering uit de levensverzekering. Hetgeen [appellant] voor het overige in de mvg punt 30, 31 en 32 aanvoert ter ondersteuning van zijn beroep op dwaling leidt niet tot een ander oordeel. Dat geldt ook voorzover [appellant] in dit verband een beroep doet op het verblijvensbeding dat is opgenomen in de notariële akte van levering van [datum 1]. Dat beding heeft geen betrekking op de vraag wat bij verbreking van de samenleving heeft te gelden met betrekking tot (het recht op) de uitkering uit de levensverzekering.

4.10.3. Voorzover [appellant] ook een beroep doet op dwaling en vernietiging van dit verblijvensbeding, heeft hij niet toegelicht welk belang hij daarbij heeft. Het verblijvensbeding heeft niets van doen met de vraag aan wie de verzekeringsuitkering toekomt.

4.10.4. Het bewijsaanbod wordt als niet terzake dienend gepasseerd.'

Net als de rechtbank is ook het hof van mening dat de aanwijzing van V als begunstigde in stand blijft. Uitgaand van de aanname dat inderdaad sprake was van een aanwijzing in naam, en dus de naam van de als eerste begunstigde aangewezen persoon in beginsel doorslaggevend is, is dit inderdaad het beginpunt. Maar, zoals hiervoor in paragraaf 3 aangegeven, is bewijs van een andersluidende bedoeling van de verzekeringnemer mogelijk. Nogmaals, het hof neemt veronderstellenderwijs aan dat M bij de aanwijzing van V ervan uit is gegaan:

'dat die aanwijzing slechts gold, indien zij beiden op het tijdstip van dat overlijden (nog) een affectieve rela-

31. In de weergave van de casus wordt gemakshalve gefocust op het al dan niet vervallen van de begunstiging en voorbijgegaan aan het feit dat de verzekeringsmaatschappij op grond van de door V getekende partnerverklaring/betalingsopdracht aan de hypotheccair schuldeiser heeft uitbetaald, welke laatste de uitkering ter aflossing van de hypothecaire lening heeft aangewend, zodat V als verkrijger krachtens 'zelfstandig recht' een vordering op de erfgenamen heeft ter grootte van de helft van de uitkering.

32. De gekozen begunstigingsredactie laat in beginsel ook ruimte voor de gedachte dat M en V in hun hoedanigheid van verzekeringnemer ieder zichzelf als begunstigde hebben aangewezen (zie hierover onder meer EstateTip Review 2006-19, De begunstiging van jezelf. De leer van het 'voor zichzelf bedongen recht', Den Haag: Boom Juridische uitgevers). Uit de omstandigheid dat de procedure draait om de vraag of V begunstigde ter zake van de in verband met het overlijden van M door hemzelf gesloten verzekering is, kan worden afgeleid dat M en V waarschijnlijk niet zichzelf hebben aangewezen als begunstigde.

33. Rb. Roermond 18 oktober 2006, nr. 71690/HA ZA 06-73.

tie hadden en samenwoonden en niet gold indien die relatie en samenwoning op dat tijdstip was geëindigd³⁴.

Toch komt het hof niet aan de beoordeling van het dwalingsvraagstuk toe.³⁴ De erven hebben nagelaten te stellen en hard te maken dat door de onjuiste veronderstelling van M de verzekeringsovereenkomst³⁵ tot stand is gekomen onder invloed van dwaling. Evenmin hebben zij aangetoond dat M deze begunstiging bij een juiste veronderstelling van zaken niet dan wel niet gelijklopend zou zijn aangegaan.

Het is dan ook allerminst uit te sluiten dat het hof onder andere (proces)omstandigheden de aanwijzing van V wel op grond van dwaling zou hebben vernietigd.

In de derde grief wordt aangevoerd dat het naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar is als de verzekerde uitkering aan V toekomt. Daartoe wordt een beroep gedaan op onvoorziene omstandigheden als bedoeld in artikel 6:258 BW, de redelijkheid en billijkheid van artikel 3:12 en 6:248 BW, alsmede op misbruik van bevoegdheid van artikel 3:13 BW. Ook deze grief wordt, net als de vierde, afgewezen.

4.5 Een erfrechtelijke vergelijking

Interessant is de vraag hoe Hof Den Bosch geoordeeld zou hebben als de aanwijzing van V in een uiterste wilsbeschikking was opgenomen. Zouden dezelfde ingrediënten dan wellicht wel tot verval van V's bevoordeling hebben geleid? Zeker na HR 3 december 2004, NJ 2005, 58 is aannemelijk dat dan wel degelijk rekening zou zijn gehouden met de verbroken relatie. In bedoelde – onder oud erfrecht spelende – zaak was de situatie als volgt. Erflater was ten tijde van zijn overlijden ongehuwd en had geen afstammelingen. Ruim voor zijn overlijden had erflater een testament opgemaakt. Daarin was zijn toenmalige met naam aangeduide partner tot enig erfgenaam benoemd. Met die partner was hij ook een samenlevingsovereenkomst overeengekomen. Enige tijd later kopen erflater en diens partner tezamen een woning aan, die hypothecair gefinancierd wordt. Tevens werd een overeenkomst van levensverzekering afgesloten. Erflater wees zichzelf als eerste en zijn partner als tweede begunstigde aan. Nadien is men met elkaar getrouwd. Vijf jaar later was het geluk voorbij en werd de echtscheiding uitgesproken. Erflater wijzigt zijn polis en laat de begunstiging ten behoeve van zijn ex-partner/echtgenoot vervallen. Na zijn overlijden blijkt dat is nagelaten ook het testament aan te passen. De Hoge Raad moest zich uitspreken over de vraag of het testament van erflater duidelijk was. Daarbij niet alleen taalkundige aspecten in ogenschouw nemend, maar ook de (andere) omstandigheden van het geval. Meer in het bijzonder het huwelijk, de echtscheiding en de wijziging

34. Het enkele feit dat gedwaald is, is op zich nog niet voldoende om tot vernietiging te komen: 'Het feit dat een der partijen bij het aangaan van de overeenkomst niet een juiste voorstelling van zaken had, heeft in het algemeen geen invloed op de geldigheid van die overeenkomst (TM, Parl. Gesch. 6, p. 900). Het artikel wijkt voor de in de bepaling omschreven gevallen van dit uitgangspunt af door vernietiging mogelijk te maken (...)', 'Valk' 2009 (T&C BW), art. 6:228 BW, aant. 1, Deventer: Kluwer 2009.

35. Althans de begunstiging van V.

van de begunstiging krachtens levensverzekering. Het oordeel van de Hoge Raad luidde, in de woorden van Huijgen:³⁶

'De Hoge Raad heeft thans een duidelijke opening geboden voor het onderhavige geval om, rekening houdend met de objectieve omstandigheden ten tijde van het maken van de uiterste wil, te weten het feit dat partijen toen samenwoonden en – kort gezegd – een regeling wilden treffen voor de beëindiging van hun samenleving door overlijden, met inachtneming van die objectieve omstandigheden tot nadere uitleg van de uiterste wil te komen. Het feit dat op het eerste oog duidelijke bewoordingen in een dergelijke situatie uitleg kunnen behoeven, valt af te leiden uit artikel 4:46, lid 1 BW.'

Helder: in een erfrechtelijke setting moet ook als de bewoording duidelijk is met de omstandigheden van het geval rekening worden gehouden.³⁷ In onze verzekeringscasus komt Hof Den Bosch niet toe aan uitleg. Ook nu pakt een gelijklopende begunstiging in erfrechtelijk en verzekeringsrechtelijk opzicht anders uit.

5 Uitleg van begunstigingsclausules in een polis van levensverzekering

5.1 Algemeen

Ter afronding van deze bijdrage sta ik, geabstraheerd van de uitspraak van Hof Den Bosch dat immers niet aan uitleg toekwam, stil bij de uitleg van clausules in polissen van levensverzekering.

Het lijkt geen twijfel dat uitleg van begunstigingsclausules in polissen is toegestaan.³⁸ Niet vastomlijnd is welke regels daarbij hebben te gelden. Titel 17 van Boek 7 BW ontbeert een eigen algemene uitleg(gings)bepaling. Er zal dan ook moeten worden 'geshopt'. Als we de overeenkomst van levensverzekering nader beschouwen, kan grofweg worden betoogd dat gekozen kan/moet worden tussen twee uitlegmethoden: de erfrechtelijke of de contractuele.

5.2 De contractuele methode

Volgens Clausing maakt de begunstigingsclausule deel uit van een overeenkomst en derhalve:³⁹

'zal moeten worden nagegaan welke uitleg de contractspartijen, verzekeringnemer en verzekeraar, aan de begunstiging geven of hebben gegeven'.

36. W.G. Huijgen, Uitleg van erfstelling ten behoeve van ex-partner, JBN 2005/3, nr. 15.

37. Uitgebreid over uitleg Schols 2006, hoofdstuk VII.4.

38. Clausing & Wansink 2007, nr. 528.

39. Clausing & Wansink 2007, nr. 528.

In deze formulering herkennen we de Haviltex-norm.⁴⁰ In de visie van Clausing is, in beginsel, geen plaats voor de bedoeling/verwachting van begunstigde.⁴¹ Dat is consequent, omdat pas ná uitleg van de bedoeling van verzekeraar en verzekeringnemer vaststaat wie de begunstigde is.⁴² Daarna ontstaat pas voor de derde-begunstigde de mogelijkheid om door aanvaarding van die begunstiging partij bij de overeenkomst te worden.⁴³ Irrelevant is dat deze begunstigde belang heeft bij de uitleg van de polisclausule. Gezien het voorgaande verbaast het niet dat Clausing meent dat de erfrechtelijke uitlegregel van artikel 4:46 BW, in beginsel, niet (analogisch) op de uitleg van polisclausules van toepassing is. Daartoe wordt onder meer aangevoerd dat de bevoegdheid tot aanwijzing van een begunstigde bij een levensverzekering voortvloeit uit een overeenkomst, terwijl artikel 4:46 BW geschreven is voor uitleg van eenzijdige rechtshandelingen. Over het mogelijke effect van de verschillende methoden schrijft Clausing:⁴⁴

‘Toepassing van erfrechtelijke regels bij de uitleg van een begunstigingsclausule in een overeenkomst van levensverzekering zou in bepaalde gevallen tot een ander resultaat kunnen leiden dan waartoe de wijze van uitleg bij een contractueel beding leidt.’

Zo ook Van Mourik:⁴⁵

‘De uitleggingsproblematiek van uiterste wilsbeschikkingen verschilt wezenlijk van die van overeenkomsten. Bij een uiterste wilsbeschikking gaat het over een eenzijdige rechtshandeling waarbij slechts één verklaring een rol speelt. Het feit dat bij een overeenkomst meer verklaringen zijn betrokken, is niet interessant voor zover gezocht wordt naar de wil van de betrokken partijen. Als evenwel naar de “betekenis” (de rechtsgevolgen) van de verklaringen moet worden gezocht, is de meerzijdigheid van het gebeuren van het grootste belang, gelet op het vertrouwensbeginsel en, in het algemeen, de eisen van redelijkheid en billijkheid.’

5.3 Of toch de erfrechtelijke methode?

Ik vraag mij af of Clausing het wel bij het juiste einde heeft. Is het niet zo dat juist vanwege dit verschil de erfrechte-

lijke uitlegmethode het vertrekpunt zou moeten zijn bij de uitleg van begunstigingsclausules in levensverzekeringsovereenkomsten?

Bekijken we het karakter van de aanwijzing als begunstigde. Het recht om een begunstigde aan te wijzen is een van de voor de verzekeringnemer uit de overeenkomst van levensverzekering voortvloeiende rechten. Aanwijzing geschiedt in de vorm van een schriftelijke mededeling van de verzekeringnemer aan de verzekeraar.⁴⁶ De begunstigde komt hier niet aan te pas. Ook is niet vereist dat op het moment van de aanwijzing deze door de begunstigde aanvaard wordt. Sterker nog, ondanks de aanwijzing kan de begunstigde niet eigenmachtig tot aanvaarding overgaan. Zolang de aanwijzing herroepelijk is,⁴⁷ kan slechts met uitdrukkelijke toestemming van de verzekeringnemer worden aanvaard.⁴⁸ Aanwijzing van een begunstigde is dus een ‘eenzijdig fenomeen’. Een ander aspect van aanvaarding is het feit dat de begunstigde meestal pas zal aanvaarden nadat de begunstiging onherroepelijk is geworden. En dat laatste geschiedt veelal door het overlijden van de verzekeringnemer/verzekerde.⁴⁹

Dringt, dankzij de elementen eenzijdigheid en werking bij overlijden, de vergelijking met een uiterste wilsbeschikking⁵⁰ zich niet op? Ligt het dan niet voor de hand om de erfrechtelijke⁵¹ en niet de contractuele uitlegregels toe te passen, althans daar inspiratie op te doen? Vóór erfrechtelijke inspiratie en tégen toepassing van de Haviltex-norm pleit naar mijn mening bovendien dat bij deze laatste de partijbedoeling van verzekeringnemer én verzekeraar bepalend is. Ik vraag mij af waarom (en in welke mate) de bedoeling van de verzekeraar eigenlijk van belang is. Zou, gezien het karakter van de aanwijzing – een eenzijdig recht dat toekomt aan de verzekeringnemer – niet net als in het erfrecht alleen de bedoeling/wil van de verzekeringnemer maatgevend moeten zijn? Mij lijkt van wel.

Het is toch de verzekeringnemer die een bepaalde persoon als begunstigde voor ogen heeft? Uiteraard is van belang dat de verzekeraar weet wie de verzekeringnemer op het oog heeft, maar dat is, lijkt mij, van een andere orde dan de bedoeling van de verzekeraar mede bepalend te laten zijn bij de vraag naar de persoon van de begunstigde. In de parlementaire geschiedenis lezen we:⁵²

‘Het hangt dus geheel van de wil van de verzekeringnemer af of de aangewezen begunstigde te zijner tijd tot de uitkering gerechtigd zal worden [curs. FH].’

Daar komt bij dat het moment waarop en de omstandigheden waaronder een eventuele uitlegdiscussie speelt, tegen toepassing van de Haviltex-methode pleiten. Uit-

40. HR 13 maart 1981, NJ 1981, 635: ‘De vraag hoe in een schriftelijk contract de verhouding van pp. is geregeld en of dit contract een leemte laat die moet worden aangevuld, kan niet worden beantwoord op grond van alleen maar een zuiver taalkundige uitleg van de bepalingen van dat contract. Voor de beantwoording van die vraag komt het immers aan op de zin die pp. in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en op hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten. Daarbij kan mede van belang zijn tot welke maatschappelijke kringen pp. behoren en welke rechtskennis van zodanige pp. kan worden verwacht.’

41. Clausing ziet onder omstandigheden mogelijkheden voor een derde-begunstigde via de route van gewekt gerechtvaardigd vertrouwen als bedoeld in art. 3:35 BW, Clausing & Wansink 2007, nr. 528.

42. Over de rechtsverhoudingen in het verzekeringsrecht W.M.A. Kalkman, Het nieuwe levensverzekeringsrecht, WPNR (2006) 6658.

43. Art. 6:254 BW.

44. Clausing & Wansink 2007, nr. 530.

45. M.J.A. van Mourik, Uitleg van uiterste wilsbeschikkingen, WPNR (2007) 6709.

46. Art. 7:966 lid 1 onder a BW.

47. Art. 7:969 BW, zolang de aanwijzing niet onherroepelijk is krachtens het bepaalde in art. 7:968 BW.

48. Art. 7:969 BW.

49. Zie hiervoor onder par. 2 van deze bijdrage.

50. Uitgebreid over het karakter van de uiterste wilsbeschikking: Schols 2006, hoofdstuk VI.

51. O.m. art. 4:46 BW en daarmee HR 3 december 2004, NJ 2005, 58.

52. Parl. Gesch. Verzekering, 2007, p. 222.

gaand van de situatie dat de verzekeringnemer tevens de verzekerde is, is een van de oorspronkelijke contractspartijen overleden. Het vaststellen van diens bedoeling is dus 'lastig' geworden. Welke uitlegmethode eigent zich het best, is in feite in het leven geroepen, om de wil/bedoeling van een overledene te achterhalen: het contractenrecht of het erfrecht? Het antwoord op die vraag kan eigenlijk alleen een keuze voor het erfrecht inhouden.

5.4 Leer van het zelfstandig recht

Is in dit verband de aan titel 17 van Boek 7 BW ten grondslag⁵³ liggende leer van het zelfstandig recht⁵⁴ nog van belang? Ik meen van niet. Krachtens de leer van het zelfstandig recht behoort het recht op de uitkering van een derde-begunstigde niet tot het vermogen van de verzekeringnemer.⁵⁵ De derde-begunstigde heeft een eigen/zelfstandig recht op de uitkering, dat wordt uitgeoefend jegens de verzekeraar. Uit welk vermogen – dat van de verzekeraar of de verzekeringnemer – de uitkering afkomstig is, maakt echter voor de keuze ten gunste van aansluiting bij de erfrechtelijke uitlegmethode niet uit. Niet de vermogensallocatie maar de partijbedoeling – als hiervoor bedoeld – is daarvoor bepalend.

5.5 Conclusie

Het eenzijdig karakter van de aanwijzing als begunstigde in een overeenkomst van levensverzekering in combinatie met de werking bij dode bewerkstelligt dat we ondanks de contractuele basis toch met een erfrechtelijk – zij het quasi-erfrechtelijk – fenomeen te maken hebben.⁵⁶ Aansluiting bij erfrechtelijke uitlegbeginselen ligt dan voor de hand. De wil van één partij – de verzekeringnemer – hoort bepalend te zijn. De bedoelingen van de verzekeraar en de verwachtingen van de begunstigde spelen vooralsnog geen rol. Voor die laatste is dat overigens geen reden tot zorg. Indien en voor zover door de quasi-erfrechtelijke uitleg het gerechtvaardigde vertrouwen van een begunstigde wordt geschonden, staat niets een beroep op artikel 3:35 BW in de weg.

53. Parl. Gesch. Verzekering, 2007, p. 223.

54. Over deze leer Ph.H.J.G. van Huizen, J.B. Wezeman & J.C. van Eijk-Graveland, Grondslagen van het Verzekeringsrecht. Naar nieuw recht, Den Haag: Sdu Uitgevers 2006, p. 227-228, en Kalkman 2007, nr. 5.3.

55. Anders de leer van het afgeleide recht. In deze leer verkrijgt de derde-begunstigde het recht op uitkering wel uit het vermogen van de verzekeringnemer. Over de diverse leren uitvoerig W.J.M. van Veen, De Levensverzekering. Een privaatrechtelijke en successierechtelijke beschouwing (diss. Amsterdam VU), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 28-34.

56. Over quasi-erfrecht F.W.J.M. Schols, Quasi-erfrecht met bindende elementen (diss. Nijmegen), Publicaties vanwege het Centrum voor Notarieel Recht (deel 3), Deventer: Kluwer 2005.